BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING PEDAGOGIK MAHORATINI SHAKLLANTIRISHDA METAKOGNITIV FAOLIYAT YONDASHUVI

Sobirova Muqaddasxon Rustamjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi ixtisosligi 1-bosqich tayanch doktaranti
https://orcid.org/0009-0006-2504-1214

Annotatsiya
Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirishda metakognitiv faoliyat yondashuvining ilmiy-nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda metakognitsiyaning mohiyati, uning o‘quv jarayonini boshqarishdagi o‘rni hamda pedagogik kompetentlikni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, metakognitiv strategiyalar (o‘z-o‘zini rejalashtirish, monitoring, refleksiya va o‘zini baholash) orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari metakognitiv faoliyat yondashuvi pedagogik mahoratni rivojlantirishda samarali ilmiy-metodik asos ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: *metakognitsiya, metakognitiv strategiyalar, pedagogik mahorat, pedagogik kompetentlik, boshlang‘ich ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchilar, refleksiya, kasbiy rivojlanish, o‘quv jarayoni, ta’lim texnologiyalari.*

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonlari, raqamli transformatsiya hamda ta’lim tizimida kechayotgan innovatsion o‘zgarishlar bo‘lajak pedagog kadrlar tayyorlash sifatiga nisbatan yangi ilmiy va amaliy talablarni qo‘ymoqda **[1]**. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi, ularning pedagogik mahorati va kompetentligini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda **[2]**. Chunki aynan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi, bilish jarayonlarining rivojlanishi hamda ta’limga bo‘lgan ijobiy motivatsiyasini yuzaga keltirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi **[3]**.

Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirishda zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida metakognitiv faoliyat yondashuvi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi **[4]**. Metakognitsiya – bu shaxsning o‘z bilish jarayonlarini anglash, rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyati bo‘lib, u pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim psixopedagogik omil sifatida xizmat qiladi **[5]**. Metakognitiv strategiyalar esa bo‘lajak o‘qituvchilarga o‘z o‘quv va kasbiy faoliyatini ongli boshqarish, refleksiya qilish hamda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi **[6]**.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi ko‘proq an’anaviy bilim berish yondashuviga asoslanib qolmoqda **[7]**. Biroq zamonaviy ta’lim talablari o‘qituvchidan

faqat bilim berishni emas, balki o‘quv jarayonini tahlil qila oladigan, o‘z faoliyatini doimiy refleksiya asosida takomillashtiradigan, innovatsion fikrlaydigan shaxs sifatida shakllanishni talab etadi **[8]**. Shu bois metakognitiv faoliyatni rivojlantirish pedagogik mahoratning tarkibiy komponenti sifatida ilmiy jihatdan asoslash va amaliyotga tatbiq etish zarurati ortib bormoqda **[9]**.

Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirish jarayonida metakognitiv faoliyat yondashuvining nazariy asoslari, uning didaktik imkoniyatlari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi **[10]**. Shuningdek, metakognitiv strategiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish orqali kasbiy kompetentlikni rivojlantirish yo‘llari yoritiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida reflektiv fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish va tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi ilmiy-metodik asoslarni ishlab chiqishga qaratilgan **[11]**.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirish va rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida keng tadqiq etilgan. Ushbu yo‘nalishda pedagogik mahoratning mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda kasbiy kompetentlik bilan o‘zaro bog‘liqligi S.L. Rubinshteyn, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev kabi olimlarning faoliyat va rivojlanish nazariyalarida ilmiy asoslangan. Ularning qarashlarida shaxsning kasbiy shakllanishi faoliyat jarayonida, ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish orqali amalga oshishi ta’kidlanadi.

Metakognitsiya muammosi esa J. Flavell tomonidan ilmiy muomalaga kiritilib, shaxsning o‘z bilish jarayonlarini anglash, rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Keyingi tadqiqotlarda A. Brown, D. Schunk kabi olimlar metakognitiv strategiyalarning o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish, mustaqil o‘rganish va reflektiv fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rnini asoslab berganlar. Mazkur yondashuvlar pedagogik faoliyatga tatbiq etilganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy refleksiyasi va o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mahalliy olimlardan N.S. Saidahmedov, U. Mahkamov va boshqa tadqiqotchilar pedagogik kompetentlikni modernizatsiya qilish, ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish hamda o‘qituvchining kasbiy faoliyatini takomillashtirish masalalarini ilmiy jihatdan yoritib berganlar. Ularning ishlari zamonaviy o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi va doimiy rivojlantiruvchi subyekt ekanligini tasdiqlaydi.

Metodologik jihatdan mazkur tadqiqotda nazariy tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma hamda pedagogik eksperiment metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari faoliyatida metakognitiv strategiyalar (o‘z-o‘zini rejalashtirish, refleksiya, o‘zini baholash va tahlil qilish) qo‘llanilib, ularning pedagogik mahoratini rivojlantirishdagi samaradorligi amaliy jihatdan tekshirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, metakognitiv

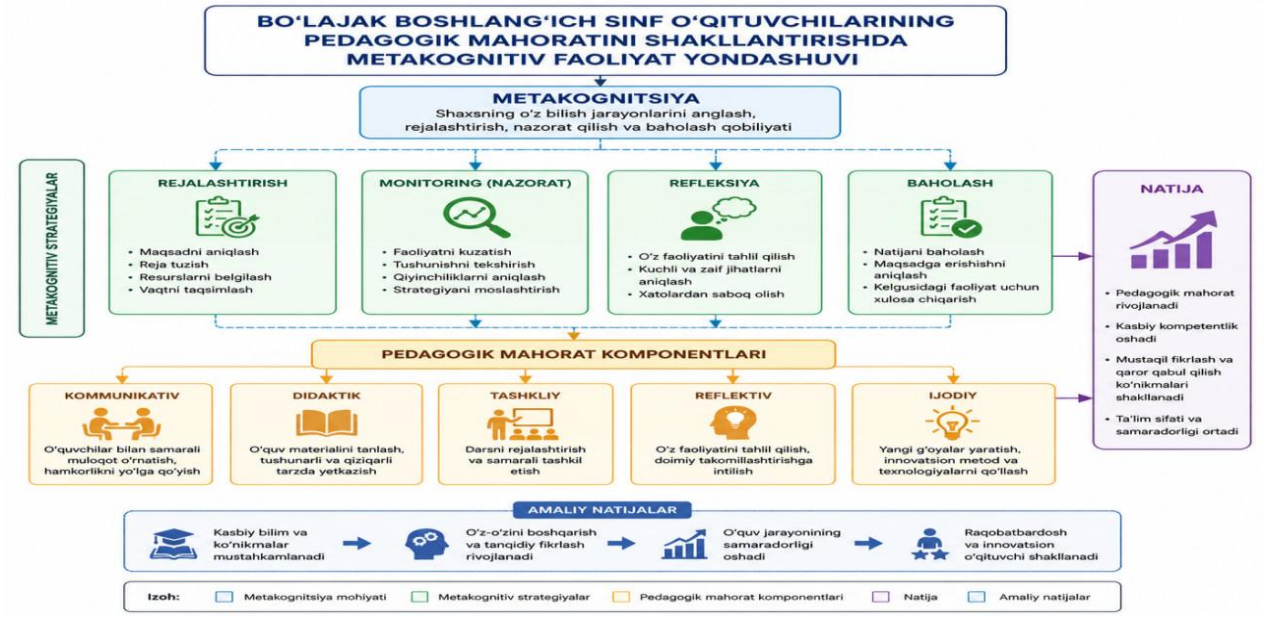
faoliyat yondashuvi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda muhim pedagogik omil hisoblanadi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirishda metakognitiv faoliyat yondashuvining samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning kasbiy-reflektiv fikrlashi, o‘z faoliyatini rejalashtirish va baholash ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Tajriba jarayonida metakognitiv yondashuv qo‘llanilgan guruhda talabalar o‘z o‘quv faoliyatini ongli boshqarish, dars jarayonini tahlil qilish hamda xatolar ustida ishlashga nisbatan yuqori faollik ko‘rsatdilar. Ayniqsa, refleksiya kundaliklari yuritish va o‘zini baholash varaqalari orqali talabalar o‘z pedagogik faoliyatidagi kuchli va zaif jihatlarni aniqlash, ularni tahlil qilish hamda takomillashtirish bo‘yicha aniq xulosalarga kelganliklari kuzatildi.

Shuningdek, metakognitiv faoliyat asosida tahsil olgan talabalar muammoli pedagogik vaziyatlarni hal etishda mustaqil qaror qabul qilish, alternativ yechimlarni ishlab chiqish va tanqidiy fikrlash darajasining oshganligini namoyon etdilar. An’anaviy yondashuv asosida o‘qitilgan guruh bilan taqqoslaganda, tajriba guruhida o‘quv jarayoniga ongli yondashuv va o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyalari nisbatan yuqori darajada shakllanganligi aniqlandi.

1.1.RASM BOLAJAK BOSHLANGICH SINF O‘QITUVCHILARINING PEDAGOGIK MAHORATINI SHAKLLANTIRISHDA METAKOGNITIV FAOLIYAT YONDASHUVI

Umuman olganda, tadqiqot natijalari metakognitiv faoliyat yondashuvi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqladi. Ushbu yondashuv kasbiy kompetentlikni oshirish bilan birga, o‘qituvchining reflektiv, tahliliy va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslandi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirish jarayonida metakognitiv faoliyat yondashuvi muhim didaktik va psixopedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Bu holat zamonaviy ta’lim paradigmasida o‘qituvchining faqat bilim uzatuvchi emas, balki o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi, rejalashtiruvchi va doimiy ravishda takomillashtiruvchi subyekt sifatida qaralishi bilan izohlanadi.

Metakognitiv strategiyalarni ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish talabalarda reflektiv fikrlashni rivojlantiradi, bu esa pedagogik faoliyatning sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi. Xususan, o‘z-o‘zini rejalashtirish, monitoring qilish va baholash kabi metakognitiv komponentlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy qaror qabul qilish jarayonini ongli va asoslangan shaklda amalga oshirishiga imkon yaratadi. Bu esa pedagogik mahoratning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lgan kasbiy refleksiyani kuchaytiradi.

Olingan natijalarni Flavellning metakognitsiya nazariyasi hamda Brown va Schunkning o‘quv faoliyatini boshqarish haqidagi ilmiy qarashlari bilan solishtirganda, tadqiqot natijalari mazkur nazariy yondashuvlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Shu bilan birga, mahalliy pedagogik tadqiqotlar bilan qiyoslaganda, metakognitiv yondashuvning boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida yetarlicha integratsiyalashmaganligi aniqlanadi, bu esa mazkur sohada qo‘shimcha metodik ishlanmalar zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ham ko‘rsatdiki, an’anaviy ta’lim yondashuvi ustun bo‘lgan sharoitlarda talabalarning mustaqil fikrlash, o‘z faoliyatini tahlil qilish va innovatsion qaror qabul qilish ko‘nikmalari yetarli darajada rivojlanmaydi. Aksincha, metakognitiv faoliyatga asoslangan o‘qitish jarayoni ularni faol subyektga aylantirib, kasbiy kompetentlikni kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, pedagogik oliy ta’lim tizimida metakognitiv strategiyalarni integratsiya qilish nafaqat didaktik samaradorlikni oshiradi, balki bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy moslashuvchanligi, ijodiy yondashuvi va pedagogik qaror qabul qilish sifatini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu esa zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan kompetent pedagog kadrlarni tayyorlashda muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirish jarayonida metakognitiv faoliyat yondashuvi alohida ilmiy-metodik ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi. Zamonaviy ta’lim paradigmasi nuqtayi nazaridan yondashilganda, pedagogik mahorat faqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar yig‘indisi emas, balki o‘z faoliyatini ongli rejalashtirish, nazorat qilish, tahlil etish va doimiy takomillashtirishga asoslangan integrativ kompetensiya sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni tasdiqladiki, metakognitiv strategiyalarni tizimli qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarda reflektiv fikrlash, o‘z-o‘zini baholash hamda kasbiy faoliyatni tahlil qilish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Bu esa ularning pedagogik qaror qabul qilish jarayonini intuitiv emas,

balki ilmiy asoslangan, mantiqiy va tahliliy yondashuv asosida amalga oshirishiga imkon yaratadi.

Shuningdek, metakognitiv faoliyat yondashuvi talabalarning o‘quv jarayoniga subyekt sifatida faol kirishishini ta’minlab, ularni mustaqil fikrlovchi, innovatsion yechimlar ishlab chiqishga qodir va o‘z kasbiy rivojlanishini boshqara oladigan shaxs sifatida shakllantiradi. Bu holat pedagogik kompetentlikning muhim komponentlari — refleksiya, o‘z-o‘zini boshqarish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Umumiy xulosa sifatida ta’kidlash joizki, metakognitiv faoliyat yondashuvi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini shakllantirishda samarali ilmiy-pedagogik model bo‘lib, u zamonaviy ta’lim talablariga javob beruvchi kompetent pedagog kadrlarni tayyorlashda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. Shu bois, pedagogik oliy ta’lim tizimida metakognitiv strategiyalarni o‘quv jarayoniga keng va tizimli joriy etish zaruriy pedagogik ehtiyoj sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] UNESCO. Education in a Changing World.
[2] OECD. Teachers and Teaching Quality Report.
[3] Vygotsky L.S. Mind in Society.
[4] Flavell J.H. Metacognition and Cognitive Monitoring.
[5] Brown A.L. Metacognitive Development.
[6] Schunk D.H. Learning Theories.
[7] Saidahmedov N.S. Pedagogik texnologiyalar.
[8] Mahkamov U. Pedagogik kompetentlik asoslari.
[9] Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar to‘plami.
[10] Ta’limda innovatsion yondashuvlar.
[11] Milliy pedagogika jurnallari materiallari.